Előszó

Mindennapi beszédünk fontos részét alkotják azok a két vagy több szóból álló, többé-kevésbé kötött formájú, gyakran homályos eredetű, igen képszerű, ízes és adott beszédhelyzetben automatikus módon felhasználható állandó szókapcsolatok, frazeológiai egységek, újabb összefoglaló nevükön **frazémák**, amelyeket az írók, költők, nyelvészek mindig is igen nagyra tartottak.

A magyar írók, költők közül említést érdemel Baróti Szabó Dávid jezsuita költő és nyelvújító, aki 1803-ban *A magyarság virágai* címmel adta ki híres szólásszótárát Komáromban. Kosztolányi Dezső (1971: 216–217) véleménye szerint pedig szólásaink „…körülhatároltak, de rugalmasak is, annyira tágíthatóak és szűkíthetők, hogy lelkünk egész gazdagsága beléjük fér".

De ismert nyelvészeink is nagyon képszerűen határozták meg e nyelvi jelenség lényegét. Tolnai Vilmos (1910: 7) megjegyzi, hogy a szólások „[…] valamely nép fejlődési korszakainak, más népekkel való érintkezésének ismertető jelei, melyek mint a föld rétegeinek vezérkagylói, megkövesedve szívósan ellenálltak a nyelvet másító hatások erejének és feltárják az avatott kutató előtt a múlt történeti, művelődési körülményeit, belevilágítanak a nemzet korszakainak külső és belső életébe". Az ismert szóláskutató O. Nagy Gábor pedig „nyelvünk virágainak" nevezte ezeket a nyelvi egységeket.

Francia oldalról nézve a frazémák már Michel de Montaigne francia író, filozófus szerint is fontos elemei a természetes, ízes beszédnek, amiről *Essais* [Esszék] című művében (1580) ezt írta (Livre I, XXVI): « Le parler que j'ayme, c'est un parler simple et naïf, tel sur le papier qu'à la bouche ; un parler succulent et nerveux, court et serré, non tant délicat et peigné comme véhément et brusque. » [Az a beszédmód, amit mind írásban, mind szóban szeretek, egyszerű és természetes; ízes és erőteljes, rövid és tömör, inkább szenvedélyes és nyers, mint kifinomult és ápolt.]

Paul Claudel pedig 1925-ben megjelent *Réflexions et propositions sur le vers français* [A francia vers: gondolatok és javaslatok] című értekezésében a francia föld legízletesebb elixírjének (« l'élixir le plus savoureux de notre terroir ») nevezte azokat.

Marcel Proust is felfigyelt e metaforikus kifejezésekre. *À la recherche du temps perdu. Un amour de Swann* [Az eltűnt idő nyomában. Swann szerelme] című művében így jellemzi Cottard doktort: „Pour les locutions, il était insatiable de renseignements, car, leur supposant parfois un sens plus précis qu'elles n'ont, il eût désiré savoir ce qu'on voulait dire exactement par celles qu'il entendait le plus souvent employer : la beauté du diable, du sang bleu, une vie de bâtons de chaise, le quart d'heure de Rabelais, être le prince des élégances, donner carte blanche, être réduit à quia, etc., et dans quels cas déterminés il pouvait à son tour les faire figurer dans ses propos." [Ami pedig a szólásokat illeti, sosem tanulhatott róluk eleget, mivel néha a valódinál konkrétabb jelentést tulajdonított nekik, és tudni szerette volna, mit is jelentenek pontosan a legsűrűbben előfordulók: a hamvas üdeség, a kék vér, nyakig merülni a fertőben, a rabelais-i negyedóra {kínos pillanat, amikor fizetni kell}, az elegancia királya, szabad kezet adni, sarokba szorítani stb., s hogy mikor szőheti szabályosan a beszédébe őket. – Jancsó Júlia fordítása].

A szóláskutatók különböző átfogó típusokba szokták sorolni ezeket az állandósult szókapcsolatokat (vö. részletesebben: González Rey 2002; Burger et al. 2007; Forgács

2007; Bárdosi 2010: 7–20): a) szólások (*nyeli az éhkoppot* 'tirer le diable par la queue'), b) szóláshasonlatok (*szelíd, mint a bárány* 'doux comme un agneau'; *hazudik, mint a vízfolyás* 'mentir comme un arracheur de dents'), c) szólásmondások, szójárások, helyzetmondatok (*Lassan a testtel!* 'Doucement les basses !'), d) közmondások (*Nincs otthon a macska, cincognak az egerek.* 'Quand le chat n'est pas là, les souris dansent.'), e) szállóigék (*Utánam/Utánunk a vízözön [az özönvíz]!* 'Après moi/nous le déluge !').

Spanraft Alajos 1889-ben publikált, a francia irodalmi és köznyelv jellegzetes fordulatait bemutató munkája után hetvenhárom évvel jelent meg Magyarországon a következő gallicizmusgyűjtemény, amely – több változatlan kiadást is megérve – 5000 francia szólást és kifejezést tartalmazott azok magyar fordításával (Végh – Rubin 1962). Mindkét munkának legfőbb érdeme, hogy megvalósult. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a) az idő mára óhatatlanul eljárt felettük, b) egyik sem tisztázta előzetesen tudományos igénnyel gyűjteménye tárgyának, a frazémának mibenlétét, ami az anyag heterogén voltán meg is látszik, c) mindkettő megelégedett a francia frazémák felsorolásával és magyar megfelelőinek megadásával, anélkül, hogy azokhoz egyéb nyelvi, nyelv- és kultúrtörténeti kiegészítő magyarázatokat, valamint az aktív használatot elősegítő példamondatokat fűzött volna és d) egyik sem tartalmazott önálló magyar–francia szótári részt (Végh és Rubin gallicizmusgyűjteménye legalább egy rövid, körülményesen használható magyar bemenetű mutatóval szolgált).

1962 óta több mint hatvan év telt el. 2024-ben a Tinta Könyviadónál megjelent az 1053 oldalas, 2500 francia szólást és azok magyar megfelelőjét tartalmazó *Francia–magyar szólásszótár* (Bárdosi 2024). A *Magyar–francia szólásszótár*, amit most kezében tart az olvasó, ennek párjaként, jelentős hiányt pótol. A mindennapok során néhány ezer szónál nem többet használó átlagember számára tekintélyes mennyiségű – szám szerint 2800 – egységet tartalmaz, és az alábbi fontos újdonságokkal szolgál.

- Az elemzett frazémák a mai magyar nyelv leggyakrabban használt állandósult szókapcsolatait képviselik, beleértve az olyan újdonságokat is, mint például a bizalmas stílusértékű *dob egy hátast* 1. 'elmegy lefeküdni az ágyba' (*se mettre dans les plumes*); 2. 'nagyon meglepődik' (*en rester baba*) szólás vagy az *Elgurult a gyógyszered?* {értetlenkedés kifejezése: 1. Hogy képzeled, miért beszélsz összevissza butaságokat? (*Ça va pas la tête ?*) 2. Miért vagy ilyen ideges, agresszív? (*Quelle mouche t'a piqué ?*)} helyzetmondat.
- Általános és tudatos módszertani törekvés volt az olyan frazémák szerepeltetése is (pl. *kezet emel vkire* 'lever/porter la main sur qqn', *forog a sírjában* 'se retourner dans sa tombe'), amelyek azonos vagy hasonló elemekkel építkeznek mindkét nyelvben, mert ezekkel nem mernek automatikusan élni a nyelvhasználók éppen a túlságosan kézenfekvő formai és jelentéstani azonosságuk miatt.
- A bemutatott magyar állandósult szókapcsolatok (58% szólás, 23% helyzetmondat, szólásmondás, közmondás, 10% szóláshasonlat, 9% szállóige) mindegyikéhez részletes kiegészítő információk tartoznak azok stílusminősítéséről, földrajzi használati köréről, jelentéséről vagy jelentéseiről, eredetük gyakran meglepő kultúr- és nyelvtörténeti hátteréről, francia megfelelőiről és esetenként ez utóbbiak eredetéről, valamint konkrét példamondatokban történő alkalmazhatóságukról (részletesebben minderről lásd alább az „Útmutató a szótár használatához" című részt).
- A szócikkek végén az adott magyar frazémához szorosabban vagy tágabban kapcsolódó, a ≅ jellel bevezetett szólásszinonimák és – jelentős újításként – a ≠ jellel bevezetett szólásantonimák felsorolását találja esetenként az olvasó. Ezek között egyesek

a szótár más szócikkeiben a csillaggal (*) jelzett címszó alatt kifejtett frazeológiai egységek, mások további önálló kutatásra ösztönözhetik a magyar frazémák iránt érdeklődőket.

- A kötet utalórendszere felhasználóbarát azáltal, hogy a magyar frazémákat minden jelentéstanilag erős eleménél feltünteti jelezve azt a címszót, amely alatt az adott frazémával kapcsolatos részletes információk megtalálhatók. Ezzel a módszerrel a szótár használója nem kényszerül külön kulcsszavak szerinti mutató fellapozására és használatára.
- A szótárhoz kapcsolódó egyéb mutatók ugyanakkor más keresési szempontokhoz nyújtanak hasznos segítséget. Ezek a következők:
  - a szótárban feldolgozott magyar frazémák eredetkörök szerinti mutatója,
  - a szótárban feldolgozott magyar frazémák fogalomkörök szerinti mutatója,
  - a szótárban feldolgozott magyar frazémák főbb alkotóelemek szerinti mutatója,
  - a bibliai hivatkozások mutatója.